

**ADAMOVIĆ Milan, (Çeviren Aziz Merhan)
Floransalı Flippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16.
Yüzyıl Türkçesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
2009. ISBN 978-975-16-2126-9**

Arař. Gör. Ömer Yağmur*

Türkçenin tarihî seyrinin takip edilebilmesinde çeviri yazılı metinlerin önemi büyüktür. Osmanlı İmparatorluğunun Batı ile ticarî, kültürel, diplomatik, askerî alanlarda irtibatının artması yüzyıllar boyuca Türkçe öğrenmeye de ilginin giderek yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu ilgi neticesinde bugün çeviri yazılı yani diğeri bir adıyla transkripsiyon metinleri adını verdiğimiz eserler yazılmıştır. Bu eserler yabancı dillerde yazılan Türkçe gramerlerin yanında İtalyanca-Türkçe, Fransızca-Türkçe, Latince-Türkçe gibi sözlüklerden oluşmaktadır.

Bilindiği gibi Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arap alfabesi bazı Türkçe sesleri gösterme noktasında yetersiz kalmaktadır. El yazması eserlerde bir yazı geleneği olarak imlanın kalıplaştığı düşünülebilir. Bu nedenle bazı fonetik ve morfolojik olayları tespit etmede en önemli başvuru kaynağı çeviri yazılı metinlerdir.

Çeviri yazılı metinler üzerinde bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Fakat bu konudaki bilimsel yayımların çoğunlukla yurtdışında ve yabancı dillerde yapılması Türk okuyucusunun bu çalışmalara erişmesini güçleştirmektedir. Burada tanıtmayı amaçladığımız kitap 2001 yılında *Das Türkische des 16. Jahrhunderts, Nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533)* adıyla Göttingen'de yayımlanmış eserin *Aziz Merhan* tarafından Türkçeye yapılan çevirisidir. Bu arada şunu da hemen belirtmek gerekir ki *Regola* üzerinde yapılan ilk çalışma *Alessio Bombaci*'ye (d.1914-ö.1979) aittir. Bombaci, *La "Regola del Parlare Turcho" di Filippo Argenti* (Napoli, 1938) başlığıyla yayımladığı monografisinde ilk defa uzmanların dikkatini bu değerli yazma üzerine çekmiştir. Fakat bu yayım *Regola*'nın tamamını değil, sadece *Ridolfo Lotti*'ye (1510-1561) ithaf edilen nüshada bulunan Türkçeden seçme örnekleri, *Argenti*'nin transkripsiyon sistemini ve XVI. yüzyıl İstanbul Türkçesi hakkında bilgileri içermektedir. Öte yandan *Adamović*'in bu çalışması Floransa Merkezî Millî Kütüphanesi'nin Sezione Magliabechiana Classe III Codice 58'de

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

bulunan yazmanın ilk iki cildinin tamamını ele alması bakımından önemlidir.

Regola del Parlare Turcho (Türkçenin Konuşma Kuralları)'nin nüshaları Floransa Merkezî Millî Kütüphanesi'nin Sezione Magliabechiana Classe III Codice 58 ve Codice 133'de bulunmaktadır. Bu nüshalardan Codice 58'de bulunan nüsha üç cilttir. İlk iki cilt eserin tamamını oluşturmaktadır. Üçüncü cilt ise ayrıca değerlendirilmesi gereken tam bir nüshadır. Codice 58'de bulunan nüshaların I. ve II. cildi *Ridolfo Lotti*'ye ithaf edilmiştir. Bu nüshanın tarihi 1533/1534 olarak tahmin edilmektedir. Codice 133'de bulunan ve *Argenti*'nin, hemşehrisi *Luigi de Riccio* için hazırladığı nüshanın ise diğer nüshadan daha eski olduğu Türkçe ve İtalyanca ay isimlerinin korelasyonundan tespit edilebilmiştir (1531/1532). Ayrıca Codice 58'de bulunan III. cildin de Codice 133'teki nüshalarla aynı dönemde yazıldığı yine bu korelasyondan anlaşılmaktadır (s.15).

Adamović, çalışmasında 1533/1534'te yazılan ve diğer nüshalara göre içerisinde bazı düzeltmeler bulunan Codice 58'deki I. ve II. ciltleri esas almıştır. III. cildi ise sadece kontrol nüshası olarak kullanmıştır.

Eser şu başlıklardan oluşmaktadır:

Sunuş (s.7)

Filippo Argenti İstanbul'da (s.9)

Argenti'nin "Regola del parlare turco" Külliyyatı (s.11)

Türkçe Gramer (s.15)

Türkçe Sözlükler ve Sözcük Dizini (s.88)

Argenti'nin Transkripsiyon Sistemi (s.94)

Argenti'nin Türkçesinin Genel Özellikleri (s.103)

Ses Bilgisi Özellikleri (s.105)

Ünlüler (s.105)

Vurgu (s.108)

Ünsüzler (s.110)

Şekil Bilgisi Özellikleri (s.115)

Söz Dizimi Özellikleri (s.122)

Sözlük Bilgisi Özellikleri (s.123)

Türkçe Söz Varlığı (s.126)

Problemler Bazı Sözcükler (s.269)

Kısaltmalar ve Kaynakça (s.270)

Eserin 9 ve 10. sayfalarda Floransa Cumhuriyeti'nin Sultan'a yazdığı görevlendirme mektuplarından anlaşılabilirdiği kadarıyla *Filippo Argenti*'nin kimliğine ve İstanbul'da kaldığı süreye değinilmiştir. 11 ve 15. sayfalar arasında *Regola* nüshalarının ayrıntılı bir tavsifi yapılmıştır. 15 ve 16. sayfalarda ise *Regola*'nın Türkçe gramer kısmı hakkında bilgiler verilmiştir. Sonraki sayfalarda (s.17-87) *Regola*'da bulunan Türkçe gramerin (Codice 58, c. I, v. 28^a-62^a) eksiksiz tıpkıbasımı *Adamović*'in çalışmasını daha da ilgi çekici kılmaktadır. Tıpkıbasımdaki el yazısı Avrupa'da ilk Türkçe gramer yazma onuruna sahip *Argenti*'nin kendi kaleminden çıkmıştır. Baskının düzgün ve temiz olmasına rağmen ne yazık ki bu el yazısını okumak gayet güçtür. Bazı yerlerde “h” ve “d” harflerini çözmek biraz göz alışkanlığı gerektirmektedir. İşin içerisine bir de *Argenti*'nin ayrıntılı transkripsiyon sistemi girince başvuru kaynağı yine *Adamović*'in çalışması olmaktadır. Bu nedenle s.94'de *Argenti*'nin transkripsiyon sistemi ayrıntılı olarak tablo halinde verilmiş ve bu konu hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır (s.94-103).

“*Argenti Türkçesinin Genel Özellikleri*” başlığı mutlaka dikkatle okunması gereken bilgiler içermektedir (s.103-105). Burada *Adamović*'in kısa ama öz olarak verdiği bilgiler *Regola*'nın söz varlığını değerlendirmek isteyen okuyucuya yol gösterecek niteliktedir. Mesela, Türkçeyi Pera'da bir Rum tercümandan öğrenmiş olma ihtimali yüksek olan *Argenti*, *Regola*'da tamamen Rumca ses biçimiyle gösterilen enginára/agginárá] “enginar” (s.166) kelimesini XVI. yüzyıl Türkçe söz dağarcığından mı almıştır yoksa Rumcadan mı? Bu gibi soruların cevabını okuyucu burada bulabilecektir.

“*Ses Bilgisi Özellikleri*” ana başlığı altında sırasıyla şu alt başlıklar bulunmaktadır (105-115): “*Ünlüler*”, “*Vurgu*”, “*Ünsüzler*”. Burada *Argenti*'nin transkripsiyon sisteminin getirdiği sorunlar metinden örneklerle desteklenerek detaylı biçimde açıklanmıştır.

“*Şekil Bilgisi Özellikleri*” başlığında eserin hem gramerinde hem de sözlüğünde geçen ekler tüm varyantları ile ele alınmıştır (115-122).

“*Söz Dizimi Özellikleri*” başlığı altında ise metinde geçen cümle yapıları örneklerle verilmiştir (122-123). Lakin bu cümle yapıları üzerinde çok fazla değerlendirme yapılmamıştır. *Argenti*, Türkçe kelimelerin vurgularını ve transkripsiyonunu çok başarılı bir biçimde yansıtamamış olsa da Türkçe cümle yapısına hâkim bir görüntü çizmektedir. Bu nedenle bu konu üzerinde daha fazla durulabilirdi.

“*Sözlük Bilgisi Özellikleri*” başlığı altında *Argenti*'nin sözlüğünde geçen kelime hazinesi hakkında bilgiler verilmiştir (123-125).

126 ve 268. sayfalar arasındaki bölüm *Adamović*'in çalışmasının esasını teşkil etmektedir. “*Türkçe Söz Varlığı*” başlığını taşıyan bu bölümde *Regola*'nın

tüm kelime hazinesi alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Madde başı olarak verilen kelimeler bugün akademik çalışmalarda Osmanlı Türkçesi alfabesinin transkripsiyonunda kullanılan harfler ile yazılmıştır. Madde başlarının yanında kelimenin bugün kullanılan anlamı, eserde geçtiği yerler ve *Argenti*'nin, bu madde başlarına karşılık olarak yazdığı İtalyanca anlamları bulunmaktadır. Bu madde başlarında okuyucu *Regola*'nın yalnızca kelime hazinesini değil - eğer verilen kelime bir cümlede geçiyorsa- aynı zamanda *Regola*'da geçen cümle yapılarını da görebilmektedir:

abdâl kaçık, akılsız I 178^b abdâl matto, I 208^b abdâl pazo, I 281^b abdâl stolto

bağ asma bahçesi I 25^a er chimún chi baghí uar tabagh ilá acciaí uar, er chimún chi baghí uar jureghindé da daghí uar qualunque ha uigna ha delli aǵpri pieno il piattello, qualunque ha uigna ha nel core uno ferro di fuoco, I 307^a bagh vigna, II 317^b baghí boǵarum vendêmio, baghí boǵdurúrum fo uendêmiare

cadıla- büyülemek, II 132^a giadilárum ammalio uno che nô poǵǵa farmi ǵe nô bene & piacere & che nô mi poǵǵa negare coǵa alcuna, giadilatterúrúrum ammaliare

Argenti'nin transkripsiyon sisteminin gayet karmaşık olduğunu daha önce belirtmiştik. Sözlükte, transkripsiyonla yazılmış Türkçe kelimeler ile bu kelimelerin karşılığı olan İtalyanca kelimeler arasında virgül işaretinin konulmamasının eksiliği zaman zaman hissedilmektedir. Bu nedenle kelimelerin okunuşunda biraz dikkatli olunmalıdır:

borçlı borçlu I 113^a borǵcili debitore, II 166^b borǵcili im debbo & fono debitore, borǵcili ǵin tu ǵei debitore, borǵcili der epǵo /e/ debitore

Yukarıdaki örnek incelendiğinde *-Argenti*'nin el yazısından kaynaklanan şekliyle- “borǵcili” kelimesinden ayrı yazılmış eklerin de bulunduğu görülecektir. Türkçe kelimelerin bittiği yere virgül, ya da noktalı virgül konulmak suretiyle okuyucunun hata payı düşürülebilirdi.

Bazı maddelerde ise Türkçe kelimeler İtalyanca karşılıklarının arasında boğulmuş görünmektedir:

utandır- utandırmak II 318^a vtanderúrúrum vergogno & fo uergogna ad uno di qualche coǵa come dire quando jo accôccio uno giouane che io dico bení vtandérma non mi far vergogna

üç üç I 289^b uno terzo ǵi dice arǵcinin vcci baǵctán bir cioe del piccho delle tre parti una, II 1^b vccj III

vKitabın 269. sayfasında “*Problemler Bazı Sözcükler*”in listesi, 270 ve 271. sayfalarında “*Kısıltmalar ve Kaynakça*” bulunmaktadır.

XVI. yüzyılda Latin harfleriyle yazılmış bu eser ilk transkripsiyon

metni olması bakımından Türkoloji için büyük bir önem arz etmektedir. İçerdiği dil malzemesi İtalyanlara Türkçe öğretme gayesini güdüyordu. Yani *Argenti*'nin sözlüğüne aldığı yaklaşık 4200 kelime kitabın hazırlandığı dönem için Türkçe bilmenin de sınırlarını bize gösteriyor. Çünkü *Argenti*'nin amacı Türkçeyi sanatkarâne bir biçimde öğretmek değil, bir İtalyanın günlük işlerinde kullanabileceği hayati kelimeler ve söz öbekleri olmalıdır. Aynı zamanda Latin harfiyle yazılmış bu kelimeler bize fetih sonrası İstanbul ağzının oluşum süreci hakkında bilgiler de vermektedir. Son olarak şunu da söyleyebiliriz ki, burada işlenen dil İstanbul Türkçesini o dönem itibariyle en net gösteren verilerden biridir. Bu bakımdan, *Adamović*'in kitabının Türkçeye yapılan çevrisi Türkiye'de dil alanında çalışan araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.